

Драган Драшковић

ЦРКВА СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ У КРАЉЕВУ(1824-2024)

Храм силаска Светог Духа или Црква Свете Тројице, најстарије здање у Краљеву, у години обележавања двестоте годишњице, први пут је добило једно целовито дело, посвећено историјату, трајању, значају, вредностима које је као духовни центар и оријентир Града развијао, усмеравао, чувао, предводио верни народ, и место у наведеном периоду. Књига „Црква Свете Тројице” изашла је с благословом Његовог Високопреосвештенства Архиепископа и Митрополита жичког г. Јустина у потпису професора др Драгољуба Даниловића, коме је припала част да за велики храмовни јубилеј подари највреднији поклон. Професор Даниловић је својим знањем, истраживачким искуством и посвећеношћу теми успешно одговорио потреби да на једном месту буду меморисани и представљени сви подаци везани за Цркву Свете Тројице, од значаја, не само за духовну сферу, већ и као темељ и основа историјског пута Краљева. За покретање и остварење идеје да се на овај начин овековечи и обележи јубилеј све похвале заслужује храмовно свештенство на челу са старешином, протојерејом Мирољубом Попадићем, уредником књиге.

Књига је подељена у 12 поглавља која од првог, „Почеци изградње цркве”, до дванаестог, „Црква Свете Тројице уочи прославе двовековног постојања”, у хронолошком низу бележи и прати најдужу, најобимнију и најзначајнију причу, коју нису могли прекинути ни многи непријатељи – окупатори, нити ослободиоци – комунисти, а њена снага је у вери светосавској испољена у молитви, нади, покајању, саборности у речи Божјој, која није, нити ће поклекнути, пред било којом силом.

Покушаћу да Вам маркирањем мање познатих детаља из прошлости Цркве Свете Тројице усмерим пажњу и интересовање на садржајну причу у целини између корица књиге пред Вама.

За разлику од Карађорђа који је Карановац ослободио после вишедневних борби у Боју на Карановцу и предаје Турака, које је на Петров дан 1805. године испратио из Карановца, кнез Милош је, десет година касније, Карановац ослободио само предајом Турака. То сазнајемо из писма које је, после ослобођења Пожаревца, упутио кнезу Аксентију и проти Смиљанићу, 29. јуна 1815. године: „Сада полазим Карановцу да и предам и испратим, зашто су ме сами Карановчани звали да се мене предају, и да испратим. Сада, у име Бога, ја идем Карановцу са неколико коњаника, а осталу сву војску тамо на Дрину окрећем. У до два три дана ето мене тамо, ако буде нужде, само докле Карановац очистимо.”¹

За главног кнеза, обор-кнеза Пожешке нахије, Милош је 1815. поставио попа Николу Костића из Мрсаћа, који се у време Карађорђево истакао као „полководац”, а пред крај устанка и као ађутант Антонија Пљакића, зета Карађорђева. Своју оданост и помоћника му кнеза Радослава Јелечанина, кнезу Милошу, Никола Костић је изразио у изјави архимандритима, Мелентију Павловићу и Хаџи Атанасију, 21. децембра 1815. године: „Ми јесмо у једну договору и једној слог и у једној правди како два брата, као што је и верховни господар изрекао и заповест нама издао, све ми онако слушамо по његове заповести.”²

Изречена послушност је показана након неколико дана. Крајем 1815. године, поп Никола Костић је са Михаилом Ђорђевићем из Самаила организовао, по наредби кнеза Милоша, убиство војводе Милића Радовића, због сумње да је наклоњен Карађорђу. Убиство је извршено у Карановцу, на мучки начин. Убијеном Милићу Радовићу глава је, као доказ о извршеном задатку, послата кнезу Милошу у Пожаревац, а тело је сахрањено на месту убиства.³ Покајање за овај чин утицало је да на Милићевом гробу „са 7000 гроша, које је његова светлост милостивејшиј господар и кнез наш Милош Теодоровић Обреновић поклонити благоволео сазидана је црква ова Свјато сошествије духа Троичин дан”.⁴

Градња цркве почела је 1823. године припремним радовима: копањем бунара, спремањем креча, песка, камена под будним надзором и контролом кнеза Милоша. У току копања бунара, за потребе градње цркве у Ка-

¹ Споменик СКА, Бр XVII, Београд, 1894, 17

² Књажевска канцеларија, *Нахија ђожешка 1815-1839*, приредио Данило Вуловић, Београд, 1953, 523-524, 2

³ Исто, 523;

⁴ Бранко Перуничкић, Чачак и Горњи Милановац, Историјски архив Чачак, Чачак, 1968, 284.

рановцу, чије радове је водио варошки кнез, Петар Лазаревић, кнез Милош је, због планиране градње кућа и калдрмисања улица у Крагујевцу, затражио од Петра да му пошаље гоге, мајсторе Македонце, што је овај и учинио 19. маја 1823, уз напомену: „А бунар црквени остаје недограђен: 10 аршина ископат пак таман вода пође а оно застаде.”⁵

Већ 27. маја 1823. Петар Лазаревић је јавио кнезу Милошу да су му дошли мајстори Цинцари, има их до 30 које шаље у Крагујевац на погодбу и договор који ће креч гасити а који на цркви радити. Истовремено га је обавестио да су камена навукли доста и очекује мајсторе, после погодбе, да почну радове.⁶

Грађење цркве је почело 13. јула 1823. године, о чему је Василије Поповић, кнез Пожешке нахије известио Милоша: „Не пропуштам јавити да смо от Вас овде здраво дошли и саставши се са кнезовима и кметовима имали смо : 6 : свештеника с којима смо по милости Божијој и заповести Вашој за карановачку цркву у сриједу темељ поставили и на основанију молитву чинили”.⁷

У току градње било је проблема са мајсторима. Бунарџије, после појаве камена на 14. аршину, 9. метру дубине, код појаве камена, нису хтели да наставе копање по истој цени. Зидари, када су видели да је камен ситан и округао и да им посао неће брзо ићи, љутили су се. Решење је нађено у Сирчи, где је обезбеђен бољи камен „за свеze дуварова” и док је вода још мала, претерано је 300 кола камена.⁸

У завршним радовима на цркви било је проблема са количином гвожђа набављеног за пенцере и друге потребе на карановачкој цркви. Од 108 ока гвожђа, које су трговци набавили, до мајстора Кара Хусеина донето је само за 4 пенцера, а за пети, мајстор је тврдио да не зна ко га је однео.⁹

Главни мајстор на цркви био је један од најпознатијих мајстора тога доба, неимар Јања Михаиловић.¹⁰

Црква је завршена 14. августа 1824.¹¹ године. Било је то прво здање у Карановцу лепо и тврдо грађено. Први свештеник у новом храму био је Милисав Савић.¹² Црква Свете Тројице постаје средиште духовног живота и успона вароши на путу према урбаном месту – граду, ембрион сваког будућег напретка Карановца – Краљева.

⁵ *Нахија Пожешка 1815-1839*, 120.

⁶ Исто, 121

⁷ Исто, 126

⁸ Исто, 122,126

⁹ Исто, 141

¹⁰ *Историја Београда*, 2. књига, Просвета, Београд, 1974, 334-336

¹¹ Бранко Перуничић, Чачак и Горњи Милановац, 284

¹² „Библиотека цркве Свете Тројице у Краљеву”, Москва, 1811, запис пароха карановачког Милисав Савића из 1823.

За цркву у Карановцу кнез Милош је 1826. године приложио престоне иконе и једно велико јеванђеље које се и данас чува у храму, 1827. црква је добила први иконостас, а 1831. године међу првима, после хаџишића из 1830, је добила два звона.¹³

Општина вароши Карановца је 1844. године предузела да цркву своју зиданом звонаром украси и на истој нужне поправке учини. Преко Министарства просвете молила је да јој се одобри сума од 400 дуката цесарских из државне касе по законској камати на три године пошто црквена каса није у стању толики трошак учинити. Државни савет је уз похвалу општине одобрио кредит.¹⁴

Репрезентативни значај Црква Свете Тројице није имала само због жеље ктитора, кнеза Милоша, већ и због близине Свете Жиче у коју су били упрти погледи и стремљења свих нововековних српских владара. Као ктитори, добротвори и приложници, градили су и увећавали њен значај.

О доласцима кнеза Милоша у Карановац мало је сачуваних података. Знамо да је 1822. године посетио Жичу и вероватно је том приликом одлучио да у Карановцу подигне Цркву Свете Тројице, чија изградња је уследила наредне године. У очекивању новог доласка, кнез Васа га је 1826. године обавестио: „Надајући се вашем пришествију от Трстеника до Чачка свуда смо путове заради кола отворили и поравнали”. Следећи долазак у Карановац, кнез Милош је сам најавио 24. јуна 1833. године, када је из Њупријског поља брату Јовану јављао да сутра долази у име Божије тамо на конак и да обавесте сердара Мићића да не изоставно у Карановац дође или са војском или не. „Калабулука које одовуд што са мном сада иде састојаће се од 1100 људи и 300 коња.”¹⁵

Кнез Александар Карађорђевић посетио је Карановац четири пута: 1843, 1852, 1857. и 1858. године. Цркви је приложио треће звоно. Сваки долазак Књажевски у Карановац огласило је лупање звона и пуцање прангија, „...месни свештеници пред црквом су га дочекали и у цркву увели, где је чињена молитва за сретни долазак.”¹⁶

Кнез Михаило је посетио Жичу 1861. године.

Краљ Милан Обреновић је 15. априла 1882. године стигао у Карановац дочекан усклицима бројног народа, јеку звона и грмљавином топова. Краљ Милан се прво помолио Богу у карановачкој цркви.

¹³ Марија Богдановић, Сузана Новчић, „Храм Силаска Светог Духа у Краљеву”, *Рудо Поље Карановац Краљево*, Балканолошки институт САНУ, Народни музеј Краљево, Београд-Краљево 2000, 296-300.

¹⁴ Бранко Перуничкић, *Једно сџолеће Краљева 1815-1915*, Историјски архив Краљево, Краљево, 1966, 150-151.

¹⁵ *Нахија Јожешка 1815-1839*, 204; *Једно сџолеће Краљева*, 61.

¹⁶ *Карановац у српској штапти 1835-1867*, приредио Славољуб Маржик, Народни музеј Краљево, Краљево, 2000, 11, 31, 93, 108.

Приликом ове посете, Карановац је 19. априла добио ново име Краљево.¹⁷

Краљ Александар Обреновић је у Краљево дошао из правца Врњачке Бање, 30. јуна 1889. године. Чим је стигао упутио се цркви где га је пригодном беседом поздравило једно ђаче. Миропомазан је у Жичи 2. јула. Краљ Александар други пут је посетио Краљево 1901. године у пратњи краљице Драге.¹⁸

Краљ Петар Карађорђевић је са синовима краљевићима, Ђорђем и Александром, дошао у Краљево 5. октобра 1904. године. Дошавши у Краљево, које је било посебно окићено, краљ Петар је најпре отишао у цркву. Миропомазан је у Жичи 9. октобра.¹⁹

Црква је имала немерљив значај за развој школства и културе у Карановцу – Краљеву. Милан Ђ. Милићевић је забележио за Костић Николу, рођеног око 1769. године: „Књигу је учио у Карановцу, у некога учитеља Тодора Рапе, који је посадио код карановачке цркве две липе.” Ипак, књига је у Карановац, у већем броју, почела да стиже после изградње Цркве Свете Тројице. Међу малобројним пренумерантима на књиге редовни су били свештеници карановачке цркве. Парох карановачки, Милосав Савић, претплатио се на Вуков алманах *Даницу* за 1826–1827. и 1828, затим за *Српску историју* заједно са Исидором Коминцем, тутором карановачке цркве 1828, и дело Доситеја Обрадовића 1835.

Пароси карановачки Димитрије Јаковић и Миленко Левајац претплатили су се 1847. за дело Јована Рајића, *Крашка ерцејовачко-босанска краљева историја*.

Вукосав Атанасијевић, прота карановачки, претплатио се на дело Вука Караџића – *Српске народне пословице*, 1849.²⁰

Долазак владике Јоаникија – Јање Нешковића у Карановац и пресељење седишта епархије Ужичко-крушевачке из Чачка 1854. пресудно је утицало на културно-просветни преображај. Осим што је покренуо обнову Манастира Жиче, свестрано је радио на отварању Гимназије, скупљању пренумераната за многа дела, предаји архивске грађе Васе Поповића Друштву српске словесности, а вероватно да је и хор *Свети Сава* основан за његова живота јер је 1874. године почео да учи црквено појање. Прикупио је пренумеранте за књигу Вука Караџића *Правилелстивујуцији Совѣтѣ*

¹⁷ Љубодраг П. Ристић, „Краљеви у Краљево (1882-1889-1904)”, *Рудо Поље Карановац Краљево*, Балканолошки институт САНУ, Народни музеј Краљево, Београд-Краљево 2000, 237-238.

¹⁸ Исто, 240-242.

¹⁹ Исто, 243-244.

²⁰ Мирјана Савић, „Пренумеранти, читалиште из школске књижнице у Карановцу-Краљево током 19. века”, *Наша Прошлост* 6, Народни музеј Краљево, Историјски архив Краљево, Краљево, 2005, 19-26.

Сербскии за времена Кара-Ђорђејева, 1860, међу којима су били Милош Вујовић, намесник карановачки Василије Протић, парох карановачки. Био је претплатник на новине: *Јединство*, *Видовдан*, *Свештовиг*, *Сербске новине*, *Србски дневник*, *Трговачке новине*. Основао је од своје уштеђевине од 1500 дуката Фонд „за распрострањање духовне књижевности” и школовања добрих ђака из његове породице 1870. године. Прва штампана књига из Фонда била је *Пришче Христове*.²¹

Црквене књиге рођених, венчаних и умрлих вођене и сачуване од првих дана уведене обавезе 1837. и архива, прворазредни су историјски извор, право благо за изучавање прошлости Краљева. Из ње сазнајемо, на пример:

1884. да се деца крштавају топлом водом;

1887. о правичној подели парохија;

1888. у епархији је рођено 25 195 беба, умрло 13 873 људи, венчано 5 888 парова;

1915. епидемија пегавог тифуса, сахране свакодневне;

1916. рођено у Краљевачком срезу само 264 бебе, умрло 553 људи.²²

У време окупације 1915–1918. на удару је била прво Црква Свете Тројице – поскидана су црквена звона, кровни покривач од цинк плеха, опљачкане све материјалне вредности, а свештеници интернирани, попут проте Саватија Божића.

Заједништвом свештенства, цркве и верног народа издржали су све ратне страхоте, што је у писму проти Милану Станићу приметио Свети владика Николај 1919. године, после прве посете Краљеву:

„Оче прото,

Из разговора са грађанима и грађанкама града Краљева уверио сам се да и Ви и Ваш сапарох, отац Саватије Божић, уживате неподељено поштовање код својих парохијана. Колико сам разабрао то поштовање дошло је због ревносне свештеничке службе обојице вас на првом месту; на другом месту, од вашег активног учешћа у општенародним пословима, и на трећем због вашег страдања с народом у време непријатељске окупације и коректног држања за време трогодишњег робовања под непријатељем.

Успели сте да одмах по ослобођењу и према могућности, доведете опљачкани храм Божји у ред, да га почистите, оградите и учините подесним за богослужење.

Молим Вас поздравите од моје стране све усрдне Хришћане Краљевачке, који су Вам највише од помоћи.

Епископ Жички Николај²³

²¹ Исто, 27.

²² Драгољуб Даниловић, *Црква Свеште Тројице у Краљеву*, Црква Свете Тројице Краљево, 2024, 51, 53, 63-67.

²³ Народни музеј Краљево, Архивиље.

Свештеници Цркве Свете Тројице ревносни у својој служби, исправни у животу, поштовани у грађанству и потпуно сложни у свом раду, како их је видео владика Николај, предвођени епископима Жичке епархије, пратили су, учествовали и доприносили развоју града. Били су први на освећењу темеља или почетку рада, нових фабрика, школа, сиротишта, саобраћајница. У међуратном периоду Краљево је било највеће градилиште у Краљевини Југославији. Подсетимо се: Фабрика авиона 1928, Аеродром 1925, гвоздени мост на Ибру 1928, Железничка радионица 1936, зграде Пољопривредне 1928. и Основне школе „Краљ Александар Карађорђевић” 1938, Дом дечјег хранилишта и Дом старца и старица 1938, Католичка црква 1933, Француска колонија, путеви итд.

Долазак Светог владике Николаја у Краљево и ново пресељење седишта епархије Жичке из Чачка ставили су Цркву Свете Тројице у жижу српске духовности. Ниједан значајан догађај у Жичи – Краљеву није се дешавао без његовог учешћа, помоћи, савета. У дане великих празника, манастирске славе, освећења нових храмова или приликом активности сабора Православне хришћанске заједнице (такозваног Богомољачког покрета), догађаји су постајали стециште за хиљаде верника. Привлачиле су их беседе Светог владике Николаја, често вишечасовне, на разне теме. Посебна тема била му је појава и опасност од безбожничтва – комунизма, али и питање Конкордата и Богомољачког покрета.

На дан петогодишњице од трагичне смрти краља Александра Карађорђевића, 9. октобра 1939, после помена у препуној цркви Свете Тројице у Краљеву, Свети Владика Николај указао је на унутрашње опасности које су вребале у предвечерје рата:

„Шта би нам саветовао Краљ Мученик када би се сада јавио међу нама? Када мислим на то, као да чујем оно што Он говори Југословенима: 'Не цепајте се и не будите тешки једни другима.' У сваком противном случају биће Вам теже. Снабдите се муницијом узајамне љубави и поштовања. Оружајте се вером и поштењем. Наоружајте се оружјем родољубља. Учините ли тако, Свевишњи биће Вам помоћник и заштитник у овим данима.”²⁴

Вест о смрти патријарха Варнаве поделио је са верницима у Цркви Свете Тројице 24. јула 1937. када је после помена одржао беседу и поред осталог казао:

„Велики је то био лучоносац светосавског православља и народни у исто доба, али он никад није био тесногруд. Он је називао браћом, исто искрено од срца, не само православне, већ и муслимане и католике. Позивао их је све од реда на слогу, љубав и рад. Од православних је тражио и увек им саветовао да воле своју браћу других вера.”²⁵

²⁴ *Полиџика*, 10. октобар 1939, 2.

²⁵ *Полиџика*, 25. јул 1937, 10.

У 1941. години претресана је Жича, владика Николај хапшен и затваран ради ислеђивања, али без успеха. У извештају са првог саслушања Немци су 22. маја 1941. године забележили:

„Николај је тип лукавог, бруталног и тупог Балканца, који је као црквени политичар, најважнији. Његов утицај међу народом и свештеницима, који је у великој већини на његовој страни, веома је значајан. Посетиоци Жиче, сељаци и свештеници више пута су, после разговора са њиме, изражавали да им се чини као да разговарају с Богом.”²⁶

Због тога је ратне године провео заточен у Љубостињи, Војловици и концентрационом логору Дахау.

На вест о страдању Краљева октобра 1941. владика Николај је дошао у Краљево да моли да се прекине стрељање. После обављеног разговора са замеником команданта Мацијевићем затворен је у кућу свештеника Милована Благојевића, поред командатуре са стражом испред капије. Кад му је дозвољен повратак у Љубостињу, партизани су му припремили заседу и минирали пут у Врби.²⁷

Своју забринутост за српски народ и предосећај страдања Свети владика Николај је изразио пре краљевачке октобарске трагедије у писму Драгољубу Дражи Михајловићу из Љубостиње:

„Шта ће нам користити земља, ако се истреби народ? А истребљење народа српског сада се врши са неколико страна. Бог и народ – треба се Бога бојати и Богу молити, а народ свој волети и жалити. Али, нажалост, има пуно безбожника, који нити се Бога боје, нити народ воле и жале...

Авај погибија српска од безбожника!

...Ја се каменим у манастиру и само се молим Богу за српску слогу. Ако икад она четири С треба да имају неки практични и спасоносни значај, то треба у овом времену. Чувајте се свих оних ортака који у Бога не верују.”²⁸

На крају писма замолио је Дражу да нареди својим људима да не псују светиње, да се посведневно Богу моле и своје крсне славе како могу држе, јер: „Тешко је бити прави Србин. Само прави човек може бити прави Србин.”²⁹

Под оптужбама да је народни непријатељ и сарадник окупатора онемогућен му је повратак на трон Свете Жиче. Остао је у изгнанству да буде стожер окупљања српске емиграције у борби против безбожника до упокојења 1956. године.

²⁶ Драгомир Митровић, „Однос свештенства према НОП-у и устанку на подручју Краљева 1941. године”, *Народни усџанак и борбе за Краљево 1941. године*, Зборник радова, Народна књига, Београд, 1985, 717.

²⁷ *Народни усџанак и борбе за Краљево 1941. године*, Зборник радова, 821, 836.

²⁸ Драган Драшковић, *Време зла у краљевачком крају 1941. и после ослобођења 1944. године*, Интерклима-Графика, Врњци, 2020, 22-24.

²⁹ Исто, 24.

У српској православној цркви нова комунистичка власт је видела најозбиљнијег противника па су мере заштите, прогон и ликвидација биле драстичне, које нису мимоишле ни Цркву Свете Тројице. Свештеник Милан Сретеновић је ликвидан без суђења, а Драгослав Обућина је ухапшен зато што је искористио јутрење у цркви за клеветање НОБ-а и молитву Богу да врати Краља и спаси народ од безбожника. Оптужен је „као саучесник у масовном стрељању 1941. године у Краљеву”, осуђен на смрт 22. априла 1945, погубљен 24. априла на Немачком гробљу. Оставио је породици опроштајно писмо написано после суђења, 23. априла, које је у породицу стигло након десет година и у коме, између осталог, пише:

„...кривице, знате, да немам, али хоће се и овако и тако мора бити. Сведоци су намештени и стрељани. Примедбе на њихов исказ дао нисам. Одбрана није примљена, а изјаве од људи, којима сам помагао, бачене су. Тако да је овај суд једностран – само те тужити има право свако, па и то лажно, а бранити те не сме нико...

Ако сазнаш где ми је тело – памти, а не долази. Опело не захтевај, јер ћу то ја већ сам учинити за живота. Помене учини и то овако, само панаија и свећа... Ово само у Цркви. На сва питања од данашњих људи остани нема и без одговора. Да говориш оно што они хоће, не можеш, јер је лаж, а да хоћеш истину патићеш. Ћути! Ваш Драгослав. Мртви су тежи но живи! Теку воде и отвориће мој гроб.”³⁰

Црква Свете Тројице имала је 1956. шест парохија са 2510 домова од којих чак 1573 није примало свештеника.³¹

Владика Василије Костић је осуђен на казну 30 дана затвора коју је издржао у краљевачком затвору од 27. јуна до 26. јула 1972. године што је у беседи „Боже правде” верницима врло емотивно говорио о значају Светог Саве, Српске цркве и својих претходника на жичком трону, што је опомињао званичне представнике просвете и културе да младе генерације удаљавају од најважнијих вредности српског народа.³²

Прослава осамстогодишњице Манастира Студенице 1986. године била је прекретница оваквог односа власти према цркви. Уследио је узлет црквеног, литургијског и богослужбеног живота, а Црква Свете Тројице место молитвених сабирања, место утехе, наде, вере у спасење и свенародно покајање, светионик и путоказ за боље Краљеве.

15. новембар 2024.

³⁰ Исто, 58-62.

³¹ Драгољуб Даниловић, нав. дело, 111.

³² Исто, 113-115.